

Temp dals Romans

Istorgia dal territori grischun en furma concisa, part 2

L'epoca romana en survista

Territori, populaziun, commerzi e traffic
Tenor ils chats ch'èn vegnids a la glisch fin oz, era la gronda part da las valladas alpinas dal Grischun gia populada l'emprim tschientaner a.C. Singuls contacts cun l'Italia èn documentads gia avant l'arrivada dals Romans, per exempel en furma dal chat da munaidas padanas a Cunter-Burvagn u da fina vaschella d'import a Cuira.

Il Grischun cun ses territori natiral sparpaglià è stà segnà en quel temp da tradiziuns regiunalas ed influenzas exteriuras ch'èn fruntadas ina sin l'atra. Durant il domini roman ch'ha durà radund 400 onns è però sa sviluppada en il territori ina Romanitas unificanta; quella ha cuvert ils divers substrats indigenes, ils quals èn be perscrutads parzialmain.

La topografia dal Grischun è segnada d'ina vart da valladas orientadas vers vest-ost ch'han avert il territori da vegl ennà a las culturas situadas en las Alps Orientalas. A partir dal temp dals imperaturs tempriv e surtut vers l'antica tardiva han alura gi lieu contacts intensivs vers l'Italia dal Nord. Da la fin da l'emprim fin il terz tschientaner èn las valladas dal nord stad influenzadas supplementarmain – e schizunt pli ferm – nà da las provinzas romanas situadas en il nord-vest da l'Imperi roman. Quai resulta tranter auter da l'import da vaschella.

La basa da viver han furnà vinavant las resursas mineralas – dal temp roman surtut fier, ma er cristals e lavetsch – sco er transports, pascalaziun, selvicultura ed agricultura. Impurtantas colliaziuns vers nord-sid han furnà il San Bernardin sco er il Set e Güglia. Quests passadis n'han però betg cuntanschi la medema muntada sco il Brenner u il Grond Son Bernard. Singuls chats romans derivan er dal Lucmagn, da la Greina, dal Spleia e dal Bernina.

Il temp da fluriziun dal domini roman

Il temp dals Romans per propi da las grondas parts dal Grischun odiern entschaiva pir cun la campagna militara da l'onn 15 a.C. sut il commando dals dus figliasters da l'imperatur Augustus, Tiberius e Drusus, tras la quala il Grischun è vegnì sut il domini dals Romans. L'appartegnentscha a l'Imperi roman ha spezialmain gi per consequenza ch'il latin è daventà il linguatg administrativ uffizial per l'entira Svizra. La gronda influenza da la cultura e moda da viver dals Romans ha purtà sco las pli grondas novaziuns civilisatoricas legislaziun, administraziun communal, posta e fatgs da guerra organisads, fatgs bancars e monetars, religiun statala e pli tard il cristianissem, dentant er divers auters elements culturals sco construcziun da vias, edifizis da crap e la viticultura.

En il temp dals imperaturs tempriv ha la gronda part dal Grischun dad oz appartegnì a la provinza Rezia cun la chapitala dad Augsburg. Las novaziuns fundentalas en l'administraziun da l'Imperi dal temp dals imperaturs Dioclezian e Constantin han consistì en la furnaziun dal tuttafatg nova da la partiziun da l'Imperi: Cuira (Curia) daventa chapitala da la provinza Raetia prima. Il Grischun sez è dentant vegnì collià cun auters territoris a la diocesa «Italia» ed uschia a la prefectura italica cun Milaun sco residenza da las autoritads.

Situaziun en l'antica tardiva

En la segunda mesadad dal terz ed en il quart tschientaner dattan invasiuns dals Alemans perditga da temps agitados. Quai resulta tranter auter dals numerus chats da munaidas zuppadas e da las stresas ar-



Colonnas romanas sin il Pass dal Güglia.

sas frequentas en la Val dal Rain Alpina ed a Cuira. Suenten l'onn 400 finescha il domini roman en las parts da la Svizra Settentrionala da las Alps.

Tenor la legenda duai son Gliezi gia avair missiunà en la Rezia vers la fin dal segund tschientaner. Archeologicamain sa lascha la midada da la religiun antica al cristianissem tschiffar pir en il temp roman tardiv, en furma da baselgias e santeris (t.a. a Cuira, Panaduz ed Aschera). Tant a Cuira sco er en las valladas pon ins far quint a partir dal quart tschientaner cun cuminzanzas pli grondas; sco sedia episcopala para la citad da Cuira d'esser s'establida en il quart tschientaner tardiv ed a partir dal 451 èn uvestgs da Cuira cumprovads en furma scritta. La transiziun al cristianissem n'ha però betg muntà la fin da tut ils anteriurs lieus da cult. Quai cumprova in cuvel da cult a Ziràn ch'è vegnì duvrà il quart e tut tenor er anc en il decurs dal 5avel e 6avel tschientaner.

Entant ch'igl han existì vinavant abitadis avers, sco per exempel a Cuira-Welschdörfli, Riom u Aschera, sa laschan er cumprovar a partir dal terz tschientaner tardiv abitadis e fortezzas sin collinas ed en auters lieus nunaccessibels (Cuira-Curt, Castiel-Carschling e.a.). Per part han er turs e pitschens chastels protegi puncts impurtants sco a Salouf (Motta Vallac) u a Sagogn-Schiedberg. Tenor ils resultats da las excavaziuns èn las structures da bajegiar romanas idas en decadenza a partir dal 5avel tschientaner. Al lieu d'edifizis da crap (maulta) èn vegnidas erigidas construcziuns pli simplas en lain. Bliers lieus èn però vegnids abitads vinavant d'ina populaziun originara respectivamain da derivanza romana.



Cuira-Welschdörfli: Fragment d'in maletg da paraid che mussa Mercur, il dieu dal commerzi.

(FOTO: SERVETSCH ARCHEOLOGIC)

In sguard als chats dal temp dals Romans

Davart la preschientscha dals Romans en il Grischun existan be paucas infurmaziuns en furma scritta; e quellas relatan quasi exclusivamain la vista romana. La repartiziun dals chats archeologics dat d'ina vart perditga da la spessa colonisaziun per lung da las rutas da transit. Da l'atra vart dependan ils chats da l'intensitad da las exhavaziuns e quella è colliada fermamain cun la spesezza odierna dals abitadis. Da ca. 230 chats romans ch'èn enconuschents fin oz èn ca. 25% chats d'abitadis e 6% chats da fossas; tar ils ulteriurs sa tracta da chats singuls, per ordinari en furma da munaidas.

Cuira sco citad romana

Dal temp dals Romans ha Cuira gi sia gronda muntada pervi da sia posiziun da la vart settentrionala dals pass grischuns. Cuira era pia in impurtant center da traffic sin quella colliaziun nord-sid da l'Imperi roman.

Il «vicus» roman sa chattava al sid da la citad odierna, protegida da la spunda dal Pizochel ed en il nord da la Plessur. L'extensiu oriunda n'è betg enconuschenta, cunquai ch'il quartier Welschdörfli sa chatta oz suravi.

Las chattadas or dal Welschdörfli enconuschentas fin oz cumprovan in'urbarisaziun da l'entschatta dal prim tschientaner fin la fin dal quart tschientaner. Vers la fin dal quart tschientaner è il «vicus» vegnì transferì sin la collina che porta la curt episcopala dad oz, nua ch'ins ha probablmain erigì in chastè da refugì per sa proteger da las invasiuns dals Alemans.

Las exhavaziuns en il Welschdörfli han cumprovà che l'areal da la halla da fier è stà reservà ad edifizis publics ed ils areals Dosch, Ackermann, Zingg e Pedolin-Derendinger a bajetgs privats ch'èn vegnids erigids sin rasadas preromanas. Da las construcziuns oriundas da laina èsi da constatar be paucs fastizs. Da las construcziuns da crap posteriuras èsi da numnar per ils edifizis sin l'areal Dosch ed Ackermann l'installaziun da stgaudaments da palantschieu e da paraid ed er picturas muralas da l'emprim fin il terz tschientaner.

Cun il stgaudament d'ipocaust avevan ils Romans in sistem raffinà per stgaudar ils locals d'abitar. En la fuaina vegniva ars laina; l'aria chauda che sortiva ed il fim vegnivan manads tras ils numerus conducts da sventilaziun dal palantschieu e da las paraids. Tals stgaudaments sa chattavan surtut en chasas da gliעד bainstanta u en bajetgs publics,

sco per exempel en las termas. En il Welschdörfli è vegnì chattà vaschella da terracotta, da lavetsch, da vaider, objects da bronz, da fier, ossa e munaida. La numerusa tocca da chermica dat spezialmain infurmaziuns davart l'intensitad e la direzziun da las relaziuns da commerzi dal «vicus» roman a Cuira.

La predilecziun dals Romans per ina cultura da mangiar perfecziunada sa manifestescha en l'import da vaschella preziosa da terra sigillata, però er d'ulteriura vaschella da maisa da terracotta e vaider durant l'entira epoca romana or da parts allontanadas da l'Imperi ed er en l'import da vin, dad ieli d'ulivas e conservas da peschs; l'emballadi da quests products, las amforas, è sa mantegnì fin oz.

A Cuira-Welschdörfli è er vegnida chattada in'inscripziun e dedicaziun monumental che sa cloma sco suonda: «L · CA[esar · Augusti · filio] / PRINC[ipi · iuventutis]». L'inscripziun sa referescha a L. Caesar, il figl adoptiv da l'imperatur Augustus, ch'ha purtà dapi l'onn 3 a.C. il titel «princeps iuventutis» e ch'è mort l'onn 2 s.C. L'inscripziun cumprova dentant er ch'il vicus roman da Cuira-Welschdörfli stoppia esser stà in center d'administraziun gia en il temp roman tempriv.

Chats da statuettas da dieus romans

Ils dieus romans correspundevan en lur caracter e furmas da preschentaziun per gronda part als dieus grecs, er sch'els paran dad esser vegnids midads e transfurmads en lur natira tras la vita spiertala e religiosa dals Romans. En il Grischun èn tranter auter vegnidas chattadas statuettas da Mercur (Cuira, Maladers), da Diana (Cuira) e da Neptun (Fläsch).

Spezialmain da chasa en il Grischun era il dieu Mercur (grec: Hermes), il dieu dal commerzi, il currier dals dieus, il dieu dals viandants e pasturs, l'accompagner dals vives e morts en il hades. Hermes è stà l'emprim dals dieus grecs ch'è vegnì surpiglià dals Etrucs e lura er dals Romans en il 5avel tschientaner a.C. e transfurmà da quels en Mercurius. Ses attributs èn il chapè, ils chalters cun alas, il bastun d'erold e dapi il temp dals imperaturs la bursa che marchescha cleramain la stretga relaziun dal dieu cun il commerzi.

Damanavel a Mercur steva la Diana rurala (grec: Artemis). Artemis è enconuschenta da la litteratura e da l'art sco giuvna dieua da la chatscha, sco patruna dals animals. Tastga, frizza ed artg èn ses attributs.

Neptun (grec: Poseidon), il dieu da las mars e da las inslas, dals lais e flums, il

movider da la terra, vegn il pli savens preschentà cun barba e sco um vegl. Ses attributs èn il traident ed ils peschs. Poseidon è in dals pli vegls dieus grecs ed en il temp tempriv in dieu blier pli pusant che quai ch'el vegn preschentà en ils epos da Homer.

Ils altars votivs da Segl-Baselgia

Ils altars votivs da lavetsch, fitg sumegliants en furma e decoraziun, derivan probablmain dal medem lavuratori che sa chattava en Bregaglia u en il conturn da Chiavenna.

Ils altars èn vegnids tschentads dal medem deditgader Tertius Valerii. Il deditgader sco er ses bab portan numns da mintgadi, sco ch'els èn cumprovads numerusamain.

Dals dieus, als quals ils altars èn deditgads, èn dedicaziuns a Diana, Mercurius e Silvanus fitg numerusas. Main savens èn da chattar ils «Pastores», ils dieus dals pasturs, che cumparan qua per l'emprima giada sco dieus.

La menziun da quests quatter dieus dattan indizis da las relaziuns economicas en l'Engiadin'Ota dal temp dals Romans, da l'economia da pastgiras e da chatscha, dentant er dal traffic da commerzi sur il Güglia.

Las quatter inscripziuns latinias sin ils altars èn las emprimas inscripziuns cumpletas dal temp dals imperaturs romans en il Grischun.

Ulteriurs chats e fastizs dals Romans en il Grischun

Malögia (rampa da chars al Malögin): La via romana maina davent da Malögia sin la vart dretga da la val engiu fin a Casaccia. La via è fitg stippa. En la platta da grip dad otg meters lunghezza èn stgalprads 14 stgalims per la manadira. En la paraid dal grip da var 80 cm autezza sa chattan sis foras artificialas en ina distanza da mintgamai 115 cm. Quellas duvravan ils viturins probablmain per metter en levagls. Uschia pudevan els gidar la manadira da vegnir da la rampa stippa siador.

Casti: Sper Casti èn vegnids chattads objects da plum che portan ils buls da legiuns romanas. Els han ina lunghezza da circa trais fin quatter centimeters ed in pais da 35 fin 55 grams. I sa tracta da projectils che vegnivan bittads cun agid da schlingas e che dattan perditga dals cumbats ch'han gi lieu a chaschun da l'invasiun dals Romans l'onn 15 a.C.

Roveredo, Panaduz e.a.: Sper diversas cuppas da chermica, amforas ed autra vaschella ch'è vegnida chattada en divers lieus, èn er sa mantegnids recipients da vaider. Quels dattan perditga d'ina elavuraziun avanzada da quest material (diversas coluraziuns, ornaments, furmas multifaras) e derivan, per exempel en il cas da Roveredo e Panaduz, er da champs da fossas (1.–4. tschientaner).

Riom: Avant la derasaziun dal buttun tegnev'ins emesen la vestgadira cun fivlas. Las fivlas romanas da bronz ch'èn vegnidas chattadas a Riom avevan damai la funcziun da gluvas da serra e servivan a medem temp sco bischutaria. Persunas noblas e bainstantas s'ornavan gurent cun fivlas fitg custavlas ch'ellas purtavain bain vesavlamain.

Fläsch: A Fläsch, al pe dal Pass da S. Gliezi, è vegnì a la glisch in chat che cumpiglia 23 munaidas d'argient (denars). Ellas derivan dal temp tranter 69 e 192 s.C.

La preschentaziun:

Dossier «Istorgia dal Grischun en furma concisa».

Dapli infurmaziuns:

chatta.ch/?hiid=1879
www.chatta.ch